

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету
геології, географії, рекреації і туризму

 Віліна ПЕРЕСАДЬКО

“28” серпня 2023 р.

31 серпня

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

р. вень вищої освіти перший (бакалаврський)
галузь знань 01 Освіта
спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія)
освітня програма Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота
вид дисципліни за вибором
факультет геології, географії, рекреації і туризму

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

28 серпня 2023 року, протокол № 11

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: старший викладач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства Дар'я ВЕНГРИН

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
Протокол від 28 серпня 2023 року № 9

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства


_____ Людмила НЕМЕЦЬ
(підпис)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота»

Гарант освітньо-професійної програми «Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота»



_____ Юрій КАНДИБА
(підпис)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

28 серпня 2023 року, протокол № 7

Засідання

Голова науково-методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму


_____ Олександр ЖЕМЕРОВ
(підпис)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни **«Організація наукових досліджень»** складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності **014.07 Середня освіта (Географія)**

освітня програма **Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота**

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – опанування елементів дослідницької діяльності, організації та методики географічних досліджень, зокрема, навчитися формулювати задачі, вміти добирати й аналізувати необхідну інформацію за темою наукового географічного дослідження; приймати рішення; узагальнювати результати досліджень і формулювати висновки; за результатами досліджень підготувати науковий звіт, доповідь чи статтю.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

- сформувати у студентів сучасні компетентності щодо теоретичних основ, рівнів знання і методології географічної науки;
- сформувати у студентів знання про об'єкт і предмет географії, зокрема суспільної географії;
- сформувати у студентів вміння застосовувати методологічний потенціал географії у конкретних дослідженнях і вирішенні конкретних проблем;
- сформувати у студентів компетентність стосовно використання сучасних методів і методології географічного дослідження для розробки комплексних територіальних, господарчих планів та проектів

1.3. Кількість кредитів – 4

1.4. Загальна кількість годин – 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	
Семестр	
7-й	
Лекції	
20 год.	
Практичні, семінарські заняття	
20 год.	
Лабораторні заняття	
-	
Самостійна робота	
80 год.	
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання:

Спеціальні (фахові) компетентності:

ФК 4. Здатність до системного географічного мислення;

ФК 5. Розуміння основних фізико-географічних та суспільно-географічних процесів, що відбуваються у географічному просторі на різних рівнях його організації;

ФК 7. Здатність виконувати польові дослідження природних і суспільних об'єктів та процесів, педагогічні дослідження, інтерпретувати отримані результати досліджень, застосовувати їх у професійній діяльності;

ФК 9. Здатність застосовувати уміння роботи зі статистичними даними, збору, узагальнення та обробки статистичної інформації, що відображає стан природних і суспільних територіальних систем;

ФК 10. Здатність проводити географічний аналіз природних та суспільних об'єктів і процесів у різних просторово-часових масштабах;

ФК 11. Здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та країнах.

Програмні результати навчання:

ПРН 6. Основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих їх компонентів, зв'язки і залежності між компонентами, причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них;

ПРН 11. Застосовує базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно-та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати та порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії;

ПРН 12. Вибирає і застосовує основні методики та інструменти, які є типовими для різних галузей географії, виконує стандартні виміри і спостереження основних параметрів географічного середовища, необхідні для формування предметних компетентностей з географії в середніх загальноосвітніх навчальних закладах;

ПРН 13. Уміє характеризувати регіони і ландшафти, пояснити їх особливості і взаємозв'язки, сформовані географічним положенням та іншими географічними чинниками;

ПРН 17. Здійснює відбір, аналіз, представлення і поширення географічної інформації, використовуючи різноманітні письмові, усні та візуальні засоби, картографічні методи (в тому числі – за допомогою інформаційних технологій);

ПРН 19. Застосовує сучасні методики і технології, в тому числі й інформаційні, для забезпечення формування в учнів предметних компетентностей та для формування основ цілісної наукової картини світу;

ПРН 20. Уміє самостійно вести польові фізико-географічні й суспільно-географічні дослідження, необхідні для організації практичних занять з географії в школі та для позашкільної краєзнавчої роботи;

ПРН 25. Самостійно організовує процес навчання упродовж життя і вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання предметні компетентності.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1. ГЕОГРАФІЯ ЯК СИСТЕМА НАУК

Тема 1. Поняття про методологію географічної науки

Методологія як вчення про форми, способи та сутність наукового пізнання, всезагальна наука про знання. Категоріальний базис методології конкретної науки. Система основних методологічних принципів науки. Основні компоненти методології науки.

Рівні методологічного знання конкретної науки як цілісного вчення про методи пізнання та перетворення дійсності. Роль філософії в розвитку методології конкретної науки.

Проблемний підхід в науці. Наукове знання та його елементи. Поняття проблемної ситуації. Методологічні, метатеоретичні та методичні проблеми в географії.

Система рівнів пізнання: емпіричний, теоретичний, методологічний, філософський, різниця між ними. Критерії практики в географічних дослідженнях. Фундаментальні, пошукові та прикладні географічні дослідження.

Тема 2. Об'єкт та предмет географічної науки

Об'єкт та предмет географії (за різними авторами). Філософсько-методологічне обґрунтування проблеми взаємодії природних та соціально-економічних утворень. Специфіка об'єкта дослідження географічних наук на стику природничих, суспільних та технічних наук. Об'єктно-предметна основа сучасної географії.

Визначення предмету географії різними науковими школами. Природно-географічні системи (геосистеми). Людина як об'єкт вивчення в географії. Соціогеосистеми, їх ієрархія і особливості.

Тема 3. Еволюція поглядів на об'єкт і предмет географії та наукові школи

Еволюція поглядів на об'єкт, предмет, зміст, задачі географічної науки, починаючи з давніх часів. Витоки географії в античні часи. Епоха Великих Географічних відкриттів. Основні віхи і персоналії у розвитку географії з пізнього середньовіччя до середини XIX ст. Сучасне визначення географії. Проблема цілісності географічної науки. Основні причини посилення диференціації географічної науки, починаючи з другої половини XIX століття. Роль німецької географічної школи XVIII – XIX ст. у розвитку методології географії (І. Кант, О. Гумбольдт, Ф. Геттнер та інші). Об'єктивна закономірність сполучення процесів диференціації та інтеграції географічної науки в XX столітті.

Тема 4. Наукові школи в сучасній географії та її місце у системі наук

Основні наукові школи в світовій географії. Географічні наукові школи в Україні (на прикладі суспільної географії).

Географія серед інших природничих та суспільних наук. Структура географічного знання. Е. Алаєв про класифікацію географії. Сучасна система географічних наук, процеси диференціації, інтеграції в географії, структурна організація сучасної географії. Підсистема фізико-географічних та суспільно-географічних наук. Нові напрямки розвитку географічної науки. Загальногеографічні науки. Проблема формування єдиної комплексної географії. Роль сучасних географічних досліджень в пізнанні об'єктивного світу.

Тема 5. Методологія наукового пізнання в географії

Методологія наукового пізнання в географії, її витоки та основні напрямки. Загальні проблеми організації наукового дослідження в географії. Поняття процесу пізнання і побудова програми дослідження.

Основні методологічні принципи в географії. Загальні методологічні підходи в географії: географічний, системний, синергетичний, інформаційний, історичний. Хорологічна концепція і хорологічний підхід, як основа сучасної географії.

Система методів географічного дослідження, їх класифікація. Теоретична географія (Бунге, Докучаєв, Будико, Алаєв, Арманд, Калеснік, Анучін). Основи теорії суспільної географії (Топчієв, Шаблій, Олійник, Степаненко та інші українські соціогеографи).

Основні просторові географічні поняття. Часові шкали в природничих науках, час в географії (соціальний, історичний, періодичність соціальних явищ тощо).

Тема 6. Система методів сучасної географії

Методи інформаційного забезпечення географічних досліджень (методи безпосередніх польових спостережень, дистанційні методи). Картографічний метод та його розвиток і застосування в географічних дослідженнях. ГІС-технології. Сучасні методи географічних досліджень (математичні, моделювання, математико-статистичні, систематизації, порівняльні тощо). Єдність традиційних та новітніх методів в географічних дослідженнях.

Районування як метод географічного синтезу. Проблеми інтеграції та наукового синтезу в географії. Розвиток принципів районування, як засобу розподілу геохорії на окремі просторові одиниці. Районоутворюючі фактори та принципи. Погляд на сполучення окремих одиниць. Основні географічні закони і закономірності (широтна зональність, висотна поясність, азональність, природні територіальні комплекси, соціально-економічні територіальні системи і комплекси, економічне районування тощо). Значення районування для пізнання специфічного, особливого, загального в природі, господарстві, населенні, культурі.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПРИКЛАДНІ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Тема 1. Теорія просторового розвитку в соціально-економічній географії

Теоретики соціально-економічної географії про основні її закономірності (Алаєв, Саушкін, Родоман, Ниммик, Пістун, Топчів, Шаблій та інші). Поняття закону та закономірності. Система законів та закономірностей в суспільній географії. Динамічні, статистичні, емпіричні, теоретичні закони суспільної географії. Класифікація законів суспільної географії за О. Шаблієм. Система суспільно-географічних законів. (Ниммик, Алаєв, Пістун, Шаблій).

Закон пропорційного розвитку компонентів економіко-географічного комплексу. Закон раціональних територіальних зв'язків. Закон територіальної концентрації продуктивних сил. Закон територіальної диференціації продуктивних сил. Основні закони структури та відповідності Регіональні дослідження. Поняття економічного та соціально-географічного районування, територіально-промислового комплексу, територіальної соціально-економічної системи, територіальної організації суспільства, єдиної системи розселення. Концепція Тюнена про концентричні сільськогосподарські зони навколо міст тощо.

Тема 2. Теорія взаємодії суспільства і природи

Еволюція географічних уявлень про взаємодію людини та природи. Географічний детермінізм і географічний нігілізм. Проблемні питання впливу географічного середовища на життя людей та господарський розвиток суспільства. Екологічний напрямок в географії. Природні ресурси та природно-ресурсний потенціал. Екологічний потенціал території. Географія населення та екологічний потенціал ландшафту. Географізація комплексу екологічних дисциплін. Географічні імперативи. Територіальні еколого-географічні проблеми та ситуації.

Вплив географічного середовища на систему розселення. Оптимальні та екстремальні умови життєдіяльності людей. Щільність населення в залежності від умов географічного середовища. Основні ареали розселення. Географія населення в системі економічної і соціальної географії. Про систему прогнозних моделей в географії населення.

Тема 3. Вплив географічного середовища на суспільство

Геологічний, біологічний та антропогенний кругообіги речовини, енергії та інформації, їх роль, важливість і умови гармонізації.

Господарське освоєння території і географічне середовище. Основні типи господарського освоєння території. Критерії інтенсивності освоєння території. Антропогенні природні процеси в геосистемах. Порушення гравітаційної рівноваги в геосистемах. Зміна вологого обороту та водного балансу. Порушення біологічної рівноваги та біологічного кругообігу речовин. Техногенна міграція елементів в геосистемах. Зміна теплового балансу в геосистемах. Оцінка ступеню антропогенного порушення ландшафтів. Планування території.

Тема 4. Перспективи розвитку географії в умовах глобалізації

Географічна наука і глобальні проблеми сучасності. Глобальні прогнози і сценарії розвитку цивілізації на близьке майбутнє. Організація території і культурний ландшафт. Відповідь географії на глобальні проблеми людства. Географічні принципи оптимізації відношень між суспільством та природою. Географія і суспільство. Функції географічної науки. Области застосування географічних знань: освіта, польові дослідження, проектування, планування, прогнозування, експертиза тощо. Ускладнення прикладних, теоретичних,

методологічних задач географії. Географія в сучасному світі. Основні наскрізні напрямки в сучасній системі географічних наук. Географізація мислення на рубежі нового тисячоліття. Міжнародне співробітництво в галузі географії.

Ускладнення взаємодії в глобальній та регіональній системах "населення-господарство-природа". Нові практичні завдання географії. Проблема управління географічними системами, поява геокібернетики. Основні тенденції розвитку географічної науки. Розвиток інформаційних і ГІС-технологій. Роль географії в науковому обґрунтуванні та практичному забезпеченні раціонального природокористування та охорони природи. Пріоритетні напрямки географії в глобалізаційному світі.

Основні парадигми розвитку географії: парадигма стійкого розвитку; ноосферно-екологічна парадигма; просторово-часова парадигма; парадигма регіонального розвитку. Проблемні питання суспільної географії у майбутньому. Світоглядно-освітній статус географії в інформаційному суспільстві. Гносеологічний і соціальний статус географії. Задачі та трансформація географічної освіти.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Географія як система наук												
Тема 1. Поняття про методологію географічної науки	10	2				8						
Тема 2. Об'єкт та предмет географічної науки	10	2				8						
Тема 3. Еволюція поглядів на об'єкт і предмет географії та наукові школи	14	2	4			8						
Тема 4. Наукові школи в сучасній географії та її місце у системі наук	14	2	4			8						
Тема 5. Методологія наукового пізнання в географії	10	2				8						
Тема 6. Система методів сучасної географії	14	2	4			8						
<i>Разом за розділом 1</i>	<i>72</i>	<i>12</i>	<i>12</i>			<i>48</i>						
Розділ 2. Основні прикладні теорії суспільної географії												
Тема 1. Теорія просторового розвитку в соціально-економічній географії	14	2	4			8						
Тема 2. Теорія взаємодії суспільства і природи	10	2				8						
Тема 3. Вплив географічного середовища на суспільство	14	2	4			8						
Тема 4. Перспективи розвитку географії в умовах глобалізації	10	2				8						
<i>Разом за розділом 2</i>	<i>48</i>	<i>8</i>	<i>8</i>			<i>32</i>						
Усього годин	120	20	20			80						

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Еволюція розвитку методології географії з античних часів до початку XX ст.	4
2.	Наукові школи в географії (німецька, французька, російська, українська)	4
3.	Система методів географічних досліджень	4
4.	Територіальні моделі розміщення господарства	4
5.	Теорії взаємодії суспільства і природи	4
	<i>Разом</i>	20

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1.	Опрацювання матеріалу щодо понять «методологія», «методика» наукових досліджень	8
2.	Вивчення основних підходів щодо визначення об'єкта і предмета географічної науки	8
3.	Ознайомлення з еволюцією поглядів на об'єкт і предмет географії як науки	8
4.	Ознайомлення з ідеями наукової школи Докучаєва XIX ст. та його учнів: Краснова, Морозова, Висоцького	8
5.	Вивчення основних положень теоретичної географії (Бунге, Будико, Алаєв, Арманд, Калеснік, Анучін)	8
6.	Ознайомлення із системою методів сучасної географії	8
7.	Опанування основних положень теорії просторового розвитку в географії	8
8.	Ознайомлення з інформаційною концепцією взаємодії суспільства і природи	8
9.	Вивчення основних законів (динамічні, статистичні, емпіричні, теоретичні закони) суспільної географії.	8
10.	Ознайомлення з основними тенденціями розвитку географічної науки	8
	<i>Разом</i>	80

6. Індивідуальні завдання

Програмою не передбачені.

7. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький.

8. Методи контролю

Усне експрес-опитування, виконання практичних робіт, контрольна робота, залікова робота.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Залікова робота	Сума
Розділ 1					Розділ 2									
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	20	-	60	40	100
		8	8		8	8		8						

T1 – T10 – практичні роботи

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Практична робота – 8 балів:

- виконання практичних завдань – 6 бали;
- захист роботи – 2 бали.

Контрольна робота – 20 балів:

- тестові завдання – 10 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді: 2 питання x 10 балів = 20 балів.

Залікова робота – 40 балів:

- питання, що передбачають розгорнуті відповіді: 4 питання x 10 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для дворівневої шкали оцінювання
90-100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

10. Рекомендована література

Основна література

1. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. / С.Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – 260 с.
2. Корнус О.Г. Систематизація і класифікація в географії: Методичні вказівки до вивчення теми курсу «Основи наукових досліджень» / О.Г. Корнус, А.О. Корнус. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. – 28 с.
3. Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю. Методологія географічної науки: Навчальний посібник. – Київ: Заповіт, 1997. – 333 с.
4. Немець К.А., Немець Л.М. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: Монографія. Харків: РВВ ХНУ, 2013. – 189 с.
5. Немець К.А., Немець Л.М. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу / Навчальний посібник // К.А. Немець, Л.М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 170 с.
6. Немець Л.М. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні / Л.М. Немець, Я.Б. Олійник, К.А. Немець. – К. – Харків: РВВ ХНУ, 2003. – 160 с.

7. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навчальний посібник / О.Г. Топчієв – Одеса: Астропринт, 2005.
8. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 744 с.

Допоміжна література

1. Салюк М.Р. Методичні матеріали до виконання практичних робіт з курсу «Методи географічних досліджень (для студентів напряму підготовки 6.040104 – Географія) / М.Р. Салюк, – Ужгород: Видав. “Уж-ну”, 2016. – 38 с.
1. Бейлін М.В. Навчальний посібник. Основи наукових досліджень Х.: ТОВ «Оберіг», 2012. – 184 с.
2. Горбачук В.Т., Горбачук Д.В. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. – Слов’янськ: ТОВ «Видавництво „Друкарський двір”», 2013. – 124 с.
3. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр.. та доп. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 144 с.
4. Корнус А.О. Основи наукових досліджень: Методичні вказівки до виконання практичних робіт та контролю самостійної роботи студентів / А.О. Корнус, О.Г. Корнус; Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2014. – 32 с.
5. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т.В. Гончарук. — Тернопіль, 2014. – 272 с.
6. Основи наукових досліджень: навчальний підручник / [В.І. Саюк, О.Л. Ануфрієва, Н.Ю.Воляннюк, Н.В. Гузій, Ю.С. Осокіна, Н.М. Скоробогатько, Є.Р. Чернишова, Г.О. Штомпель]; За ред. В.І. Саюк, Є.Р. Чернишової. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 144 с.
7. Швець Ф.Д. Основи наукових досліджень: навч. посіб. – Рівне: НУВГП, 2013. – 208 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Вимоги до оформлення бібліографічного опису літературних джерел. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=109
2. Вимоги до оформлення магістерської роботи, типові помилки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eworks.com.ua/work/6198_Vimogi_do_oformlennya_magisterskoi_roboti_tipovi_pomilki.html
3. Наукова монографія, наукова стаття, теза доповіді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-3043.html>